PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

UDK: 7.01:75.021

TASVIRIY SAN’ATDA RANG VA KOMPOZITSIYANING ESTETIK AHAMIYATI

Raximova Nargiza Ahmadjon qizi
QarshiDU San’atshunoslik fakulteti 2-kurs talabasi
maxmanazarovyodgor2@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.20100963

Annotatsiya. Mazkur maqolada tasviriy san’atda rang va kompozitsiyaning estetik ahamiyati o‘rganiladi. Rang badiiy ifoda vositasi sifatida ko‘rib chiqiladi. Rangning inson ruhiyatiga ta’siri tahlil qilinadi. Kompozitsiya badiiy asarning asosiy tuzilma elementi sifatida yoritiladi. Uning asar yaxlitligini ta’minlashdagi roli tushuntiriladi. Rang va kompozitsiya o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik o‘rganiladi. Vizual idrok jarayoni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Kontrast va ritm estetik vosita sifatida ko‘rib chiqiladi. Estetik qiymatning shakllanishi izohlanadi. Ularning tasviriy san’atdagi ahamiyati asoslanadi.
Kalit so‘zlar: rang, kompozitsiya, tasviriy san’at, estetika, rangtasvir, vizual idrok, kontrast, ritm, badiiy ifoda, psixologik ta’sir.

Аннотация. В данной статье изучается эстетическое значение цвета и композиции в изобразительном искусстве. Цвет рассматривается как средство художественной выразительности. Влияние цвета на психику человека анализируется. Композиция рассматривается как основной структурный элемент художественного произведения. Её роль в обеспечении целостности произведения объясняется. Взаимосвязь цвета и композиции изучается. Процесс визуального восприятия анализируется научно. Контраст и ритм рассматриваются как эстетические средства. Формирование эстетической ценности объясняется. Их значение в изобразительном искусстве обосновывается.
Ключевые слова: цвет, композиция, изобразительное искусство, эстетика, живопись, визуальное восприятие, контраст, ритм, художественное выражение, психологическое воздействие.

Annotation. This article studies the aesthetic significance of color and composition in fine arts. Color is considered as a means of artistic expression. The impact of color on the human psyche is analyzed. Composition is considered the main structural element of an artwork. Its role in ensuring artistic integrity is explained. The interrelation between color and composition is studied. The process of visual perception is analyzed scientifically. Contrast and rhythm are considered as aesthetic tools. The formation of aesthetic value is explained. Their importance in fine arts is justified.
Keywords: color, composition, fine arts, aesthetics, painting, visual perception, contrast, rhythm, artistic expression, psychological impact.

Tasviriy san’at insoniyat madaniy va estetik tafakkurining eng muhim ifoda shakllaridan biri bo‘lib, u voqelikni badiiy aks ettirish orqali insonning ichki dunyosi va dunyoqarashini ifodalaydi. Har bir tarixiy davrda tasviriy san’at jamiyatning ma’naviy hayoti, qadriyatlari va estetik qarashlarini o‘ziga xos badiiy shaklda aks ettirib kelgan.

Tasviriy san’atda rang va kompozitsiya asosiy ifoda vositalari sifatida muhim o‘rin tutadi. Rang asarda hissiy holat, muhit va kayfiyatni ifodalashga xizmat qilsa, kompozitsiya esa badiiy elementlarning tartibi va o‘zaro uyg‘unligini ta’minlaydi. Ularning uyg‘unligi asarning estetik yaxlitligini belgilaydi.

Rang va kompozitsiya tomoshabinning asarni idrok etish jarayoniga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ranglar hissiy qabulni shakllantirsa, kompozitsiya mazmunni mantiqiy tartibda yetkazadi. Shu sababli ular tasviriy san’atning ajralmas estetik asoslari hisoblanadi.

O‘zbekiston tasviriy san’ati tarixida ham rang va kompozitsiya muhim o‘rin egallagan bo‘lib, ular miniatyura san’ati, devoriy tasvirlar va zamonaviy rangtasvirda o‘ziga xos badiiy tizim sifatida rivojlangan.

Shu jihatdan mazkur maqolada tasviriy san’atda rang va kompozitsiyaning estetik ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Rangning estetik va psixologik xususiyatlari. Rang tasviriy san’atda badiiy ifodaning eng muhim vositalaridan biri bo‘lib, u orqali rassom voqelikni emotsional va g‘oyaviy jihatdan qayta talqin qiladi. Rangning estetik xususiyatlari uning inson ko‘rish idroki bilan bevosita bog‘liqligida namoyon bo‘ladi. Ranglar tizimi asarning umumiy badiiy muhitini shakllantirib, tomoshabinda muayyan hissiy holat uyg‘otadi [1]. Rangning issiq va sovuq spektri asarda harakat, sokinlik yoki dramatik holatlarni ifodalash imkonini beradi. Bu esa tasviriy san’atda rangni nafaqat dekorativ, balki mazmuniy vosita sifatida ham qarash zarurligini ko‘rsatadi [2]. Rang kontrasti va rang uyg‘unligi asarning vizual ta’sir kuchini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Rangning psixologik ta’siri inson idrokida muhim o‘rin tutadi, chunki u vizual axborotni qabul qilish jarayonida birinchi bosqichda seziladi. Rang orqali insonda quvonch, sokinlik, qayg‘u yoki hayajon kabi hissiy holatlar shakllanishi mumkin [3]. Shu sababli rangtasvirda rang tanlovi faqat estetik emas, balki psixologik asosga ham ega bo‘ladi. San’atshunoslik tadqiqotlarida rangning emotsional ta’siri badiiy obrazning samaradorligini belgilovchi muhim omil sifatida e’tirof etiladi.

Kompozitsiyaning badiiy ahamiyati. Kompozitsiya tasviriy san’at asarining ichki tuzilishini belgilovchi asosiy estetik tizim bo‘lib, u badiiy obrazning shakllanishida hal qiluvchi o‘rin tutadi. U tasviriy elementlarni shunchaki joylashtirish emas, balki ularni ma’lum g‘oyaviy va estetik qonuniyat asosida bir butun tizimga keltirish jarayonidir. Kompozitsiya orqali rassom o‘z fikrini vizual tilga aylantirib, tomoshabinga mantiqan tushunarli va hissiy jihatdan ta’sirchan shaklda yetkazadi [4].

Kompozitsiyaning muhim vazifasi shakl, rang va fazoviy elementlar o‘rtasida estetik muvozanatni ta’minlashdan iboratdir. Ushbu muvozanat buzilganda asarning badiiy yaxlitligi yo‘qoladi va uning idrok etilishi qiyinlashadi. Kompozitsion tuzilma har bir elementning o‘z o‘rniga ega bo‘lishini talab qiladi, chunki ular o‘zaro bog‘liq holda yagona badiiy tizimni hosil qiladi. Kompozitsiyada muvozanat, ritm va proporsiya kabi estetik tamoyillar muhim rol o‘ynaydi. Bu tamoyillar asarning vizual barqarorligini ta’minlab, tomoshabinda estetik qoniqish va ichki uyg‘unlik hissini shakllantiradi. Har bir kompozitsion yechim rassomning ijodiy niyatiga mos ravishda tanlanadi va asarning mazmunini chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

Kompozitsion ritm tasviriy elementlarning takrorlanishi, almashinuvi va fazoviy joylashuvi orqali yuzaga keladi. Bu esa tomoshabinning ko‘z harakatini boshqaradi va asar ichida ma’lum vizual yo‘nalish hosil qiladi. Statik kompozitsiya sokinlik va barqarorlikni ifodalasa, dinamik kompozitsiya harakat, kuch va ichki energiyani aks ettiradi [5].

Shu jihatdan kompozitsiya tasviriy san’atda nafaqat texnik qurilish prinsipi, balki badiiy tafakkur va estetik fikrlash mahsuli sifatida ham qaraladi.

Rang va kompozitsiyaning o‘zaro uyg‘unligi. Rang va kompozitsiya tasviriy san’atda o‘zaro uzviy bog‘liq estetik tizimni tashkil etadi va badiiy asarning yaxlit idrok etilishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘ladi. Bu ikki unsur bir-birini to‘ldiruvchi va bir-biriga ta’sir ko‘rsatuvchi murakkab badiiy munosabatda namoyon bo‘ladi. Rang kompozitsion tuzilmaning vizual ta’sir

kuchini oshirib, asarga hissiy ifoda beradi, kompozitsiya esa ranglarning tartibli va mantiqiy joylashuvini ta’minlab, ularning estetik funksiyasini kuchaytiradi [6].

Tasviriy san’atda rang va kompozitsiya o‘rtasidagi muvozanat asarning badiiy yaxlitligini shakllantiruvchi asosiy omil hisoblanadi. Agar ranglar tizimi kompozitsion tuzilma bilan uyg‘unlashmasa, asarning estetik ta’siri zaiflashadi va uning mazmuniy ifodasi to‘liq ochilmay qolishi mumkin. Shu sababli har bir rang tanlovi kompozitsion yechim bilan uzviy bog‘liq holda amalga oshiriladi.

Kompozitsion markazni ajratib ko‘rsatishda rang kontrasti alohida ahamiyat kasb etadi. Yorqin va to‘yingan ranglar yordamida asosiy obraz vizual jihatdan ajratib ko‘rsatiladi, bu esa tomoshabinning diqqatini muhim g‘oyaviy nuqtaga yo‘naltiradi. Rang kontrasti va rang uyg‘unligi kompozitsiyaning ichki tuzilmasini yanada aniq va ifodali qiladi [7].

Rang va shaklning o‘zaro uyg‘unligi vizual idrok jarayonini tartibga soladi va estetik qabul qilishni chuqurlashtiradi. Tomoshabin asarni qabul qilish jarayonida avvalo rang va shakl munosabatini sezadi, so‘ngra uning mazmuniy qatlamlariga kirib boradi. Shu jihatdan rang va kompozitsiya birgalikda tasviriy san’at asarining asosiy badiiy ifoda tizimini tashkil etuvchi eng muhim estetik omillar sifatida qaraladi.

O‘zbek tasviriy san’atida rang va kompozitsiya. O‘zbekiston tasviriy san’ati tarixan juda boy va ko‘p qatlamli badiiy an’analarga ega bo‘lib, unda rang va kompozitsiya o‘zaro uzviy bog‘liq estetik tizim sifatida shakllangan va rivojlanib kelgan. Ushbu hududda yaratilgan badiiy yodgorliklar va tasviriy san’at namunalari rang hamda kompozitsion yechimning yuqori darajadagi uyg‘unligini namoyon etadi. Sharq san’atiga xos estetik tafakkur asosida rang faqat tasviriy vosita emas, balki ma’naviy va ramziy ma’nolarni ifodalovchi muhim badiiy element sifatida qaralgan.

Miniatyura san’ati O‘zbekiston tasviriy san’atining eng muhim tarixiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, unda ranglar tizimi murakkab ramziy ma’noga ega bo‘lgan. Har bir rang muayyan g‘oya, hissiy holat yoki falsafiy mazmunni ifodalashga xizmat qilgan. Kompozitsion tuzilma esa ko‘p qatlamli, dekorativ va hikoyaviy asosda qurilib, tasviriy maydon ichida bir nechta voqeliklarni bir vaqtda aks ettirish imkonini bergan [8]. Bu esa Sharq miniatyurasining o‘ziga xos badiiy tafakkur tizimini shakllantirgan.

Zamonaviy o‘zbek tasviriy san’atida esa milliy an’analar bilan bir qatorda global badiiy yo‘nalishlarning integratsiyasi kuzatiladi. Rassomlar rang va kompozitsiya imkoniyatlarini kengaytirish orqali an’anaviy estetik tamoyillarni yangi ifoda shakllari bilan boyitmoqdalar. Natijada milliy badiiy meros va zamonaviy san’at tili o‘rtasida uzviy bog‘liqlik yuzaga kelmoqda, bu esa o‘zbek tasviriy san’atining rivojlanish dinamikasini belgilab bermoqda.

Tasviriy san’atda rang va kompozitsiya badiiy ifodaning eng asosiy estetik vositalari sifatida muhim o‘rin egallaydi. Ular birgalikda asarning mazmuniy va hissiy yaxlitligini ta’minlab, tomoshabinda chuqur estetik idrok shakllanishiga xizmat qiladi. Rang orqali asarda emotsional muhit yaratiladi, kayfiyat va g‘oyaviy yo‘nalish ifodalanadi, kompozitsiya esa ushbu ifodaning tartibli, mantiqiy va vizual jihatdan mukammal tuzilishini ta’minlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, rang va kompozitsiya o‘zaro uzviy bog‘liq holda faoliyat yuritadi va bir-birisiz to‘liq badiiy ta’sir kuchini bera olmaydi. Ularning uyg‘unligi asarning estetik qiymatini oshiradi hamda badiiy obrazning to‘liq shakllanishiga zamin yaratadi. Shu bois tasviriy san’at asarini yaratish jarayonida ushbu ikki unsurga kompleks yondashuv muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston tasviriy san’ati tajribasi ham rang va kompozitsiyaning uyg‘unligi asrlar davomida shakllangan estetik an’analar asosida rivojlanganini tasdiqlaydi. Miniatyura san’ati, devoriy tasvirlar va zamonaviy rangtasvir yo‘nalishlarida bu ikki unsur badiiy tafakkurning asosiy ifoda vositasi

sifatida namoyon bo‘ladi. Zamonaviy davrda esa milliy an’analar va yangi badiiy yondashuvlarning uyg‘unlashuvi rang va kompozitsiya imkoniyatlarini yanada kengaytirmoqda.

Umuman olganda, rang va kompozitsiya tasviriy san’atning nafaqat texnik, balki chuqur estetik va ma’naviy asoslarini tashkil etadi. Ularni ilmiy jihatdan o‘rganish tasviriy san’at nazariyasini rivojlantirish, badiiy tafakkurni chuqurlashtirish hamda estetik madaniyatni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Boymetov Q. Tasviriy san’at asoslari. Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
2. Karimov B. Rangtasvir nazariyasi. Toshkent: Fan, 2020.
3. Rasulov T. Estetika va psixologiya asoslari. Toshkent: Ma’naviyat, 2016.
4. Abdullayev N. Kompozitsiya nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.
5. Hasanov R. Tasviriy san’atda badiiy ifoda vositalari. Toshkent: Akademnashr, 2022.
6. G‘ulomov Y. San’at estetikasi. Toshkent: Sharq, 2017.
7. Mirzayev A. Zamonaviy rangtasvir muammolari. Toshkent: Innovatsiya, 2021.
8. Pugachenkova G. O‘rta Osiyo san’ati tarixi. Toshkent: Fan, 2015.